

Мар'яна БАЙДАК

ВТЕЧА І ПОВЕРНЕННЯ: УКРАЇНКИ В ЛАВАХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Участь жінок у легіоні Українських січових стрільців є темою майже недослідженою. У роки Першої світової війни служба у війську стала справою не тільки чоловіків, а й жінок. Ця публікація представляє жінок у війську з боку повсякденності, деконструюючи таким чином стереотипні судження про наперед заданий героїзм і відсутність сумнівів. Велика війна відкрила перед жінками нові можливості, давала змогу (але не гарантувала) підкреслити свою особистість. У статті йдеться про дилеми, які поставали перед жінками у війську. Для багатьох з них шлях до війська був способом втечі від традиційних суспільних устоїв, але закінчення війни частогусто повертало жінок до старої буденності. Були потрібні роки, аби змінити уявлення (у тому числі й серед самих жінок) про суспільний статус жінки. Авторка застерігає від надмірних узагальнень і пропонує вивчати індивідуальні досвіди, акцентує на змінності життя і поглядів.

Ключові слова: жінки, українки, Українські січові стрільці, Перша світова війна, суспільні традиції.

© М. БАЙДАК, 2016

Тема «жінки з фронту» сьогодні викликає неабиякий інтерес в українському суспільстві. Великою мірою таке зацікавлення зумовлене сучасними подіями — потребою зрозуміти, що може і що має робити жінка на війні. Реконструкція воєнного досвіду українок у минулому стала вимогою часу. Вже є чимало публікацій про жінок на фронтах Другої світової війни [20; 29]. А от про досвід українок у роки Першої світової війни відомо зовсім мало. Донедавна цю тему обминали й науковці, адже історію тієї війни тлумачили як винятково чоловічу справу. У статті йтиметься про участь українок у лавах легіону Українських січових стрільців. Це дослідження є вступним до широкої теми «жінка і війна», а його мета — показати долі жінок, які були в той час у війську й на передовій, запропонувати способи дослідження та інтерпретації воєнного досвіду українок в роки Першої світової війни. І таким чином створити простір для подальших дослідницьких розвідок і дискусій.

В українській історіографії немає розвинутої традиції писання про жінок у складі легіону Українських січових стрільців. Серед стрільчинь найбільше інформації в наукових і науково-популярних виданнях можна знайти про Олену Степанів [32], Софію Галечко, Ганну Дмитерко, інколи згадують про Ірену (Олену) Кузь і Ольгу Підвисоцьку [28]. Їхні життєві історії як ілюстративний матеріал майже без змін «переходять» з видання у видання [31, с. 127—130; 34, с. 9, 22, 29, 123; 36, с. 13, 18, 37; 35, с. 15, 19, 21, 24, 26; 50, с. 21, 35; 33, с. 10, 55, 59, 74, 77, 102, 106, 121, 123, 167, 259]. Так в українській історіографії склалася традиція згадувати про жінок у війську, але не вивчати їх. Найбільше написано про Олену Степанів: видано спогади її самої й осіб, які були з нею пов'язані [39], досліджено наукову діяльність [45], з'явилися друком і популярні біографічні буклети [30]; про О. Степанів розповідають також стенди на вуличних виставках¹. Трохи більше українки ставали об'єктами досліджень у працях іноземних авторів та українських істориків у еміграції. На потребу дослідження досвіду українок у роки воєн і революцій вказувала Марта Богачевська-Хом'як [15, с. 172—195]. Поляк Марек Козубель, опираючись головню на спогади Ференца Мольнара, реконструював історію декількох жінок [53]. На прикладі українок воєнний досвід жінок проаналізував Христов Хатчек «Від «залежної» жінки до

¹ Виставка «Люди свободи» в рамках Форуму видавців, Львів, 14—19 вересня 2016 р.

жінки-новобранки. Історичний розвиток перспективи австрійських військових жінок» [52].

Характерною рисою більшості публікацій є героїзація стрільчинь. Показовими в цьому плані є популярні інтернет-статті, які приписують цим жінкам статус легенд і героїнь. Це видно з назв публікацій: «Легендарна Степанівна з галицького грона», «Олена Степанів: жінка-науковець, дипломат і... воїн», «Від амазонок давнини до жінок-воїнів сьогодення. Жінки з армії січовиків або як треба служити нації і державі», «Український жіночий героїзм». Такі тексти здебільшого далекі від наукових підходів. Ось фрагмент: «Мабуть, таки Боже Провидіння зберегло для нас фотографії і не дало радянському сатанізму знищити світлу пам'ять про неї. Вдивіться уважно у світлин столітньої давності. Стримана, загадкова усмішка галицької Мони Лізи. Архетип її обличчя — явний миротворець. Класичний вираз юної дівчини і майбутньої жінки. Жоден м'яз обличчя не напружений. Немає і тіні страху, хоча вирує війна. Ця дівчина з минулого, чи, може, з майбутнього?». Нерідко автори вкладають у тексти власні уявлення про місце жінок на війні: «Жінка створена для сім'ї, для щастя материнства, для кохання. Війнами та боротьбою повинні займатися чоловіки. Та Олена Степанів цього не сказала тому, що якби можна було ще раз перегорнути сторінки життя і повернутися назад, її вибір знову зупинився б на тому дні, коли вона вступила в ряди Українських Січових Стрільців» [14, с. 86].

Тему жінок в УСС намагаються популяризувати нині в документальних фільмах. Головним їх персонажем є Олена Степанів (див. на YouTube — Олена Степанів; Люди свободи. Олена Степанів; Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Героїчна Олена Степанівна; документальний цикл «Шлях до незалежності: Перша світова»), про інших жінок майже не згадують. Таке повернення до теми жінки в Першій світовій війні (а також і Другій світовій) зумовлене сучасними подіями на сході України. Показовим у цьому плані є пошук спільного між жінками УСС і тими, які воюють зараз. У мережі справжньою сенсацією стала поява фото Ольги Підвисоцької, яку назвали двійником Надії Савченко: «Українська льотчиця Надія Савченко і січовий стрілець Ольга Підвисоцька з Чорткова схожі як дві каплі води», «Двійник Надії Савченко воювала сто років назад у лавах січових стрільців», «Двійника Надії

Савченко знайшли серед бійців легіону Українських Січових Стрільців часів Першої Світової». У стрільчинях з часу Першої світової війни вбачають протечу Надії Савченко: «Попередниці Савченко: українські жінки-військові 100 років тому».

Звідки можемо знати про жінок на фронтах Першої світової війни? Насамперед, з офіційних документів, які фіксували кількість і подавали прізвища жінок на фронті [49, с. 145—155]. Військових посвідчень поки що не виявлено: їх або не було, або вони не збереглися. Найінформативнішими є особові джерела. Правда, джерел від самих жінок доволі мало. Із жіночих спогадових текстів найбільше матеріалів залишила Олена Степанів [44], опубліковано невеликі спомини й Ганни Дмитерко [24, с. 80—82; 25]. У спогадах жінки писали про шлях на фронт, воєнний побут, трохи про участь у боях, стосунки з солдатами; залишили відомості одна про одну [23; 21; 43]. В українців тоді не було традиції жіночих щоденників. Більшість матеріалів — це спогади, написані вже з відстані часу й переосмислені під тиском пізніших життєвих і суспільних обставин. «Писання себе» в той час було більше притаманне для польок, на чий досвід і діяльність багато в чому орієнтувалися й українки. Тому, щоби зрозуміти українок на війні, треба брати матеріали й з польського боку. Наприклад, Александра Пілсудська [55] описала у спогадах не лише повсякденне життя жінки під час війни, а й проаналізувала національно-політичні вподобання жінок, торкнулася питань великої політики, яка знаходилася в руках чоловіків.

Про зовнішній вигляд усусусок, їхню поведінку на фронті більше йдеться в чоловічих текстах [2; 3; 7; 8; 9; 13; 54]. На їх підставі можна з'ясувати ставлення чоловіків до появи жінок у рядах стрільців. Повідомлення про відзначення українок медалями з'являлися в тогочасній галицькій пресі [19; 16; 38]. У часописах час до часу з'являлися відомості про місце перебування тієї чи іншої стрільчині [41; 42] або про події, які з ними відбувалися [37]. Німецькомовні газети розмістили низку публікацій про Олену Степанів, а англійською їх передрукував часопис «Свобода» [56]. Збереглися з часу війни декілька листів самих усусусок і декілька листів до них; у них йшлося головно про повсякденні питання [12]. Є лист-опис загибелі Софії Галечко, написаний Ольгою Підвисоцькою до Івана Боберського [11]. Ін-

формація про цих жінок трапляється в листуваннях знайомих чи близьких людей (до прикладу, Мілена Рудницька у листах до Володимира Охримовича неодноразово згадувала про Олену Степанів) [10]. Пошук відомостей про стрільчинь вимагає клопіткого вивчення матеріалів, які стосуються УСС, а також комунікації з історико-краєзнавчими музеями тих місцевостей, звідки вони походили. Деякі матеріали знаходяться в приватних колекціях.

З точки зору джерельного матеріалу (головно через брак особистих текстів) образ усусусок та інтерпретації їхньої діяльності мають переважно зовнішню природу, інколи вони є стереотипними й схематичними. Тому із залученням нових джерел цей образ буде неминуче змінюватися. Крім того, написано про цих жінок не можна зводити до одного знаменника, адже погляди на людину / подію могли суттєво відрізнятися; кожну думку слід розглядати окремо. Це, зокрема, зауважив ще Осип Назарук, який опитував солдатів про Олену Степанів. Він зазначав, що відомості про вигляд, поведінку і характер жінки «властиво нічого не говорять», бо вони не «розв'язують нам тайни душі сеї дівчини», які спонукали її піти на фронт [13, арк. 7].

Довкола історії усусусок сформовано декілька міфів і легенд. Найвідомішим з них є твердження про те, що в офіційних документах було прийнято записувати жінок під чоловічими іменами (мовляв, замість Олена Степанів писали Олег Степанів, замість Василина Ощипко — Василь Ощипко). Однак жоден документ цього не підтверджує; натомість Олена Степанів, Софія Галечко, Ганна Дмитерко, Павлина Михайлишин, Стефанія Сіяк, Стефанія Новаківська вписані під власними іменами в книгах-реєстрах стрільців, які були нагороджені медалями [4, арк. 104, 128, 136; 5, арк. 20; 6, арк. 5, 14, 21 зв., 22]. Популярним також є переконання, що саме українкам належала першість бути на фронті. Утім, ще до початку війни Олена Степанів писала, що значний вплив на «оружну підготовку» її самої й подруг мала «зорганізована мілітарна робота серед польської суспільності» [44, с. 35], у тому числі польок. На відміну від українок, які мали конфлікти з командуванням, збройна участь на фронті польок була погоджена з Ю. Пілсудським ще на початку війни, хоча закони Австро-Угорської монархії цього й не дозволяли. У роки Першої світової війни жінки мали дозволене законом право вою-

вати тільки в Російській імперії (т. зв. батальйон смерті М. Бочкарьової) та у Великій Британії (Британський допоміжний армійський корпус).

Історія жінок-українок з фронту — це сукупність індивідуальних історій; кожна з них мала власний досвід війни, власні мотиви (які спонукали брати до рук зброю, служити розвідницею чи бути медсестрою) й відмінні результати. Узагальнити ці досвіди доволі складно. По суті, історія «жінок з фронту» — це історія особистостей. Ким були ці дівчата? Інформація про них не лежить на поверхні. Деякі відомості (дата і місце народження/смерті, освіта, військове звання, сімейний стан) вдалося віднайти тільки про 15 жінок². Однак навіть стосовно них поки не вдається заповнити всі ці графи. До прикладу, дата народження або смерті відома тільки в 12 осіб. Хай там як, а вже навіть ці дані заперечують твердження про те, що в УСС були лише 16-річні дівчата. Насправді тільки четверо мали вік від 15 до 17 років (Ганна Бойчук-Гаврилюк, Ольга Підвисоцька, Катерина Філіповська, Василина Ощипко), інші ж були у віці 20—27 років. Стрільчині походили з сучасних Львівської та Івано-Франківської областей. За кордоном закінчили життя Ганна Дмитерко (м. Едісон, США) й Ірена Кузь (м. Відень, Австрія). Всі дівчата мали певну освіту, здебільшого були студентками вчительських семінарій у Львові, Чорткові, Коломиї, Самборі, Перемишлі, Чернівцях. Дівчата служили у війську в різних рангах — солдатів (стрільці, старші стрільці), аспірантів (хорунжі), унтер-офіцерів (десятники, вістуні) й обер-офіцерів (четарі).

Скільки жінок було в легіоні Українських січових стрільців? Спираючись на записи Олени Степанів, дослідники «вписали» в історіографію 33 жінки, однак конкретних відомостей — де, коли й у складі якого куреня / сотні вони знаходилися чи яке мали звання — не подають. Питання кількості насправді є складним, оскільки поймаєного списку цих жінок немає. За спогадами Ганни Дмитерко, в 1913 р. більше 30 пластунок увійшло до складу організації «Стрільці II» (до «Стрільці I» жінок не брали взагалі). Чи

² Серед них були: Анастасія Василик, Василина Ощипко, Ганна Дмитерко, Марія Голубович, Ірина Кузь, Катерина Філіповська, Олена Степанів, Ольга Підвисоцька, Павлина Михайлишин, Стефанія Сіяк, Софія Галечко, Стефанія Новаківська, Ганна Бойчук-Гаврилюк, Аделіна Куниська, Марія Бачинська-Донцова.

всі вони пішли на фронт — невідомо. У березні 1915 р. преса повідомляла про 27 жінок серед стрільців: «є се майже виключно студентки семінарів перемиського ліцею та учительки» [18], а в квітні цього ж року — про 36 [40]. З пізнішого часу даних немає. Вочевидь, не всі жінки, яких згадували як учасниць УСС, були на фронті. До прикладу, Марія Бачинська-Донцова (про неї згадувала Ірена Книш) справді була членкинею УСС, але в 1914 р. переїхала до Берліна, де мешкав чоловік Дмитро Донцов. Подібною була ситуація Дарії Білинської-Навроцької, яка в перші дні виїхала до Моравії разом з мамою і бабцею, а до Львова повернулася щойно в 1916 р., де згодом вийшла заміж за старшину УСС — Осипа Навроцького. На сьогодні вдалося встановити прізвища 34 жінок, які ймовірно були на фронті³.

Мотиви й способи потрапляння жінок на фронт розкривають особові джерела. Найбільш інформативними в цьому плані є спогади Олени Степанів. Її розповідь про те, як фотограф запідозрив у ній жінку (прийшла робити фотографію для легітимації в чоловічому одязі), і через це вона потрапила до поліції і ледь не була відправлена до Талергофу — відома багатьом. У записках йдеться й про те, як завдяки Володимирові Старосольському їй вдалося врятуватися і врешті-решт потрапити на фронт. Правда, в інтерв'ю віденській газеті під час двотижневої відпустки в 1915 р. цю історію вона обминула. Натомість розповіла, що коли її підрозділ отримав наказ їхати до Стрия, «на львівській залізничній стації мала я перепалку з інспекційним офіцером і він мене не пустив, бо я мала обстрижене волосся» [47]. В історії з фотографом О. Степанів вказувала, що волосся підбирала і ховала під кашкет. Це приклад того, як можуть різнитися джерела залежного від місця й часу створення. Так само важко з'ясувати, коли О. Степанів таки дісталася фронту. В інтерв'ю йдеться про дозвіл від 29 серпня, а в спогадах — про 2 вересня як день відправлення зі Львова до Стрия. У 1963 р. Ганна Дмитерко в посмертній згадці подала інформа-

цію, що вона разом з Оленою Степанів 1 вересня мала відправися зі Львова, але поїхала сама, бо ту висадив з поїзда сотник Д. Вітовський. Згідно зі спогадами самої О. Степанів, залишитися у Львові її змусив Михайло Галуцинський, який теж згадавав про цю ситуацію. Зрозуміло одне, що в той час жінці було доволі складно дістатися фронту, зокрема треба було здолати перепони з боку чоловіків-командирів.

Що стосується інших жінок, то джерела не подають відомостей з чийого дозволу вони потрапили на фронт. Можна припустити, що були змушені на шляху до фронту долати перешкоди Ольга Підвисоцька, Ірена Кузь, Софія Галечко, бо мали твердий намір воювати; зрештою, воювали і навіть отримали військові звання. До тих, які йшли на фронт як санітарки, напевно, командування ставилося лояльніше, оскільки медична служба на лінії фронту мала кадрові проблеми. Деякі жінки мали протекцію, бо вийшли заміж за впливових чоловіків з УСС. До прикладу, Катерина Філіповська була дружиною очільника канцелярії УСС — Чайки, а Стефанія Козоріз — дружиною одного з організаторів УСС Михайла Новаківського. Таких шлюбних пар серед січових стрільців було більше — жінки в такий спосіб отримували ще й своєрідну гарантію власної безпеки у стосунках з чоловічим середовищем.

Що спонукало дівчат іти до війська? Мотиви були різні, інколи — дуже особисті. Ірена Кузь, як стверджує історик Володимир Старик, пішла до війська через батька, якого на початку війни ніби-то за зраду інтернували до Талергофу, де він помер. Дослідник вважає, що І. Кузь своїм прикладом хотіла довести протилежне: мовляв, батько був лояльним до цесаря і так само виховав доньку. Передрук статті з німецькомовного видання говорить про те, що в дівчини «горячим бажанєм було служити в полку, в якого рядах колись був її батько» [22]. А ось інший мотив: Софія Галечко на фронті переживала втрату нареченого — Андрія Куровця. Підставою піти на фронт було й бажання рівноправності з чоловіками. Цю позицію добре зобразив Микола Угрин-Безгрішний у п'єсі «Софія Галечко»: батько підтримав намір Софії піти на фронт, бо «доки українська жінка не стане на рівні з чоловіком, нам не надіятися ніякого добра для України» [46, с. 18]. Олена Степанів у спогадах перелічила багато причин такого вчинку жінок: молодечий порив; заборони, які накладали на жінок; нудьга повсяк-

³ Окрім згаданих 15-ти, до цієї групи належали: Анна Цісняк, Павліна Рис, Катря Пацулів, Марія Петруняк, Марія Гіжовська-Крілик, Софія Худяк-Липкова, Марія Терлецька, Анна Лендюк-Цар, Наталя Рихвицька, Емілія Кушнір, Анна Кушнір-Плетінкова, Марія Фединяк-Коник, Янка Коник, Марія Чмир-Косак, Софія Чмир-Левицька, Софія Навроцька-Трач, три сестри Ориськівни (їхні імена з'ясувати не вдалося).

дення і бажання незвичайних пригод; втеча від життєвих обов'язків. На допиті в 1950 р., свою участь на війні О. Степанів пояснила національним патріотизмом: «я как украинка и чувствую патриотизм к своему украинскому народу, в период Австро-Венгерской, а затем польской оккупации всегда клонилась к украинским националистическим движениям» [1, арк. 28]. Мотиви жінок були пов'язані насамперед з життєвою позицією, прагненнями чи страхами. Було розуміння, що війна закінчиться, а світ буде змінюватися; тому треба шукати своє місце в новому світі і реагувати на його виклики.

Жінки з легіону УСС, які опинилися на лінії фронту, отримали неоднозначні відгуки української громадськості. Це сприйняття мало декілька контекстів, які перепліталися, — національний, соціальний і гендерний. У цих площинах відбувалася й героїзація жінок — як суспільством загалом, так і самими жінками зокрема. Кому був потрібен розголос про воюючих жінок? Найперше в цьому були зацікавлені самі жінки: у такий спосіб вони показували своє розуміння фемінізму, прагнули здолати традиційні обмеження, які суспільство накладало на жінку. Війна породила ілюзію про можливість швидко здобути рівноправність, подолати упередження консервативного галицького суспільства. Поява в пресі новин про жінок у війську формувала увагу до питання становища жінки в суспільстві, наче вивільняла жінку з традиційного чоловічого світу. А інформаційне «затишшя» в повоєнні роки якраз свідчить про консервативний опір, неготовність суспільства бачити жінку поза домом.

Творення жінок-легенд відбувалося й з легкої руки чоловіків-командирів. Історії цих жінок ставили в приклад стрільцям як взірць мужності й честі. Публічне нагородження січовичок медалями за хоробрість мало на меті справити вплив на стрільців. Крім того, історії про участь жінок у реальних боях на передовій робили з легіону Січових стрільців легенду, а відтак забезпечували притік матеріальної допомоги. Була потреба й у продовженні традицій жіночого чину в історії України, а також нових живих зразків для патріотичного виховання українського жіноцтва. У національній площині імена Софії Галечко, Ганни Дмитерко, Олени Степанів, Ольги Підвисоцької міцно поєдналися з образом українки-патріотки. І ніколи не йшлося про те, що випущена рукою жінки куля теж могла принести смерть по той бік фронту.

Були й такі, хто не пітримував культу жінки й патріотки зі зброєю в руках. Захоплення таким образом жінки переважало на початку війни, коли була нагальна потреба в мобілізації національно-патріотичних почуттів. Після війни «жіночий патріотизм» вбачали у громадській роботі, актуальною ставала діяльність тих жінок, які займалися благодійністю, відбудовою господарства й освітою для народу; а насамперед тих, які воліли залишатися вдома «дружиною, мамою, господинею» і не претендували на суспільний статус чоловіків, які повернулися з фронту. Потреба в образі воюючої жінки-патріотки закінчилася разом з війною. Категорично проти жінок на фронті виступали з двох причин: не допустити того, аби жінка виконувала ролі чоловіків; не допустити, аби жінка отримала високий суспільний статус. Підставою для цього були традиційні уявлення про розподіл гендерних ролей. Михайло Галушчинський писав: «Я не міг і не можу сьогодні погодитись із тим, щоби жіноцтво виконувало активну військову службу. До того може склонитися якийсь хоробливий наклін, а що найменше гістерія. Тільки є поля для діяльності жіноцтва, тільки можуть вони доброго зробити для злагодження болю, спричиненого війною! А вже в моїй голові не могло й не може поміститись, щоб жіноцтво само завдавало біль» [2, арк. 52].

Показово, що саме жінки в більшості не підтримували усусусок. Безпосереднього осуду не було, однак навіть освічені емансиповані українки вважали, що «Мужчина — на фронт, жінки — до шпиталів. На фронті боротьба з ворогом — це обов'язок мужчин, поза фронтом не менше важна боротьба зі слабкістю і смертю — це обов'язок жінки» [17, с. 338—339]. Відсутність відгуків про усусусок у приватних текстах українок могла свідчити й про те, що більшість з них не хотіла реагувати на зовнішні події, а бажала залишатися в звичному і зрозумілому просторі «матері, дружини й господині». Певні розмови на цю тему між жінками можливо й відбувалися, але вони (у зв'язку з неписьменністю) не зафіксувалися. Зрозумілою є тільки позиція громадсько активних жінок (як місцевих, так і емігранток): «нас природа призначила до інших цілей, не дала нам на стільки сили і енергії, щоби з оружем в руках стати проти свого ворога на поли борби» [26]. Активістки заявляли про слабкість жіноцтва і закликали братися до громадської роботи або складати матеріальні пожертви. Через пресу жіночі організації

популяризували думку, що місце жінки — не на фронті, а в тилу.

Що пропонували жінкам патріотично налаштовані активістки? Насамперед — допомагати «своїм солдатам», проводити акції збору й розподілу продуктів і товарів першої необхідності. Така діяльність у стосунку до війська отримала схвальні відгуки чоловіків і загалу жіноцтва. Показовим прикладом «свідомости і патріотизму» стали жінки міста Ходорова. Коли до міста заїхав військовий потяг, який віз солдатів на фронт, ходорівчанки «явилися з кошичками повними яблук, хліба і яєць та з пуделками папіросок, і [...] обділювали переїжджаюче військо сими артикулами» [48]. Цей вчинок викликав захват у солдатів, а цивільні, які були в той час на вокзалі, тлумачили його «як примір гідний наслідкування» [48]. Такі історії доволі часто з'являлися на сторінках преси. Іноді вони мали й характер критичний — жінок осуджували за бездіяльність і безвідповідальність перед військом.

Якщо допомога жінок війську була на слуху тривалий час, то жінки-військові з'являлися на сторінках преси переважно на початку війни. Ці статті подавали біографічні відомості про Олену Степанів, Софію Галечко, Ганну Дмитерку та Ірену Кузь, повідомляли про місце їх перебування (полон) чи відзнаки, які отримали за службу. Ці повідомлення були дуже стислими, не творили цілості, не містили дискусійних тверджень. Винятком може бути хіба стаття «Як чужинці одушевлюють ся українською героїнею» [51], в якій німецькомний професор захоплювався вчинками Олени Степанів. Виглядає, що в руках журналістів ці історії слугували радше своєрідними сенсаціями, які мали привернути увагу читачів. Газетярі не хотіли також відставати від закордонних видань, які писали про усусусок передовиці. Втім, жінки на фронті ніколи не з'являлися на перших шпальтах українських видань.

Яким був результат Першої світової війни для галицьких українок, які побували у війську й на фронті? Життя кожної з них склалося по-різному. Військова слава закінчилася разом з війною; після війни жінкам доводилося діяти відповідно до потреб, умінь, а також правил мирного часу. Олена Степанів зайнялася викладацькою і науковою роботою. Ольга Підвисоцька з чоловіком переїхала до радянської України, у 1937 р. була репресована і страчена. Ірена Кузь у 1917 р. демобілізувалася і поїхала

до сестри у Відень, як далі склалася її доля — невідомо. Софія Галечко втопилася в 1918 р. під час вакацій у Ольги Підвисоцької.

З відстані кількох років О. Степанів виступила проти жінок у війську: «не є я за масовою участю жіноцтва у війську. Ні... рішуче я проти масової акції. Не такі це прості і самозрозумілі справи, як збоку може видаватися. Приходять все нові й непередбачувані ускладнення. Зрештою, не мій це тільки погляд» [39, с. 97]. Хоча жінки не залишили спогадів про своє ставлення до війни, однак їхнє подальше життя доволі промовисте. Ганна Дмитерко в 1919 р. вийшла заміж за вістуну УСС Василя Ратича, деякий час подружжя мешкало в Рогатині, згодом емігрувало до Америки, виховувало четверо дітей. Катерина Філіповська мала семеро дітей. Так громадська активність поступалася місцем сім'ї, зокрема материнству. Жінки, які на початку війни були героїнями, після неї опинилися в тіні чоловіків і домашніх клопотів.

Життя жінок на фронті мало не тільки героїчні барви. Війна відкривала можливості, змінювала звичне життя, була наповнена емоціями — страхом, розчаруванням, щастям і коханням. Історик, вивчаючи досвід цих жінок, вочевидь має брати до уваги декілька завдань і дотримуватися низки дослідницьких правил: перше, шукати щоразу нові контексти / площини, в яких жінки діяли, переживали і проживали війну; друге, жіночі досвіди не можна узагальнювати, вони були індивідуальними; третє, ці жінки потребують не героїзації, а розуміння; четверте, пошук і прочитання джерел є невинним процесом; п'яте, не можна порівнювати фронтовий досвід чоловіків і жінок. Для жінок фронт був місцем втечі від тієї реальності, яку не хотіли приймати і яку надіялися змінити. Однак виразного розуміння, яким має бути майбутнє, також не було. Військо і фронт давали добрий досвід життя в чоловічому світі, але не розв'язували питання, де в ньому має бути жінка. Після війни жінкам з фронту довелося повернутися до старих і нових (породжених суто війною) проблем.

1. Архів Служби безпеки України, спр.: Степанів Елена Ивановна (Львів, 1950 р.). — 154 арк.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). — Оп. 1. — Од. зб. 1208 (Робота М. Галушницького «Спомини 1914—1915»). — 150 арк.

3. ЦДДА України у Львові. — Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). — Оп. 1. — Од. зб. 2085 (Біографічні статті, некрологи про письменників, філологів, композиторів і ін.). — 170 арк.
4. ЦДДА України у Львові. — Ф. 353 (Легіон Українських Січових Стрільців). — Оп. 1. — Од. зб. 77 (Списки січових стрільців представлених до нагороди, листопад 1914 р. — грудень 1915 р.). — 180 арк.
5. ЦДДА України у Львові. — Ф. 353 (Легіон Українських Січових Стрільців). — Оп. 1. — Од. зб. 81 (Списки січових стрільців представлених до нагороди хрестом «Карла», 2 січня 1918 р. — 6 липня 1918 р.). — 149 арк.
6. ЦДДА України у Львові. — Ф. 353 (Легіон Українських Січових Стрільців). — Оп. 1. — Од. зб. 83 (Книга обліку січових стрільців діставших нагороди. Відзнака «Військові Хрести Карла», 20 січня 1917 р. — 26 серпня 1918 р.). — 28 арк.
7. ЦДДА України у Львові. — Ф. 359 (Осип Назарук). — Оп. 1. — Од. зб. 74 (Характеристика на старшину УСС О. Степанів, 1915 р.). — 7 арк.
8. ЦДДА України у Львові. — Ф. 359 (Осип Назарук). — Оп. 1. — Од. зб. 75 (Зі споминів Олени Степанів, 1927 р.). — 9 арк.
9. ЦДДА України у Львові. — Ф. 359 (Осип Назарук). — Оп. 1. — Од. зб. 139 (Характеристика на ст. десятника УСС Гаврилка Михайла та хорунжу УСС Олену Степанів, б. д.). — 7 арк.
10. ЦДДА України у Львові. — Ф. 372 (Володимир Охримович). — Оп. 1. — Од. зб. 69 (Листи Костянтини Малицької до В. Охримовича, 1915 р.). — 56 арк.
11. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України (далі — ЛННБУ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. — Ф. 9 (Окремі надходження). — Од. зб. 4399 (Підвисоцька Ольга. Лист до професора Боберського про обставини смерті хорунжої УСС Софії Галечко, с. Пасічна, 1918 р.). — 4 арк.
12. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9 (Окремі надходження). — Од. зб. 4479 (Галечко Софія. Лист до нестановленого адресата в справі публікації в пресі матеріалів, що стосуються авторки. Відень, 1915 р.). — 3 арк.
13. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 29 (Михайло Возняк). — Од. зб. 762 / п. 176 (Назарук Осип, «Характеристика старшини УСС». Олена Степанівна, хорунжий УСС. 1915 р.). — 22 арк.
14. Бежук О. Жінки в легіоні Українських Січових Стрільців / Ольга Бежук // Січові стрільці — нев'януча слава галицько-українського відродження. Матеріали науково-практичної конференції. — Стрий: Щедрик, 2006. — С. 86—91.
15. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884—1939 / Марта Богачевська-Хом'як. — Київ: Либідь, 1995. — 422 с.
16. Відзначене українських Січовичок і Січовиків // Свобода. — Нью Джерсі, 1914. — Ч. 81. — 10 грудня.
17. Віконська Д. *Arg Longa*. Літературознавство. Мистецтвознавство. Культурологія. Есеї / Д. Віконська; упоряд. Н. Поліщук. — Львів: Піраміда, 2015. — 352 с.
18. Вісти з Відня. Січові стрільці // Свобода. — Нью Джерсі, 1915. — Ч. 30. — 13 марта.
19. Воєнне відзначене українки // Діло. — Львів, 1915. — Ч. 132. — 22 грудня.
20. Гавришко М. Гендерні аспекти сексуальної моралі в ОУН і УПА у 1940—1950 рр. / Марта Гавришко // Український визвольний рух / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. — Львів, 2015. — Зб. 20. — С. 199—213.
21. Гандзя Дмитерко // Нова хата. — Львів, 1932. — Ч. 11.
22. Геройка з «Українського Легіону» // Українське слово. — Львів, 1915. — Ч. 5. — 17 липня.
23. Дмитерко-Ратич Г. Відлітають сірим шнурком журавлі у вирій (Жмут спогадів про Олену Степанів) / Г. Дмитерко-Ратич // Свобода. — Нью Джерсі; Нью Йорк, 1963. — Ч. 145. — 2 серпня.
24. Дмитерко-Ратич Г. Львів — Відень — Рогатин... / Г. Дмитерко-Ратич // Незабутня Ольга Басараб. Вибране / під ред. І. Книш. — Вінніпег: Накладом Організації Українок Канади ім. О. Басараб, 1976. — С. 80—82.
25. Дмитерко-Ратич Г. У рядах стрілецької організації (Спомин із юних літ) / Г. Дмитерко-Ратич // Наше життя. — Нью-Йорк, 1953. — Ч. 10. — Листопад.
26. До українського жіноцтва! // Свобода. — Джерзі Сіті, 1914. — Ч. 53. — 24 вересня.
27. Доктор географії Олена Степанів / упоряд. О. Шаблій. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — 324 с.
28. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю: монографія / Мирослава Дядюк. — Львів: Астролябія, 2011. — 368 с.
29. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: збірник наукових праць / за наук. ред. Г. Грінченко, К. Кобченко, О. Кісь. — Київ: Арт Книга, 2015. — 336 с.
30. Кметь В. Олена Степанів: шлях боротьби та гідності / В. Кметь; передм. А. Садового. — Львів: Самопоміч, 2015. — (Серія «Будівничі державности». Вип. 1). — 24 с.
31. Ковтун В. Українські січові стрільці — лицарі рідного краю (Серія «Українське мистецтво у старій листівці». Вип. 5) / В. Ковтун, І. Монолатій. — Коломия: Вік, 2007. — 216 с.
32. Кос А. Героїня України Олена Степанів / Анна Кос. — Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2005. — 32 с.
33. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / Микола Лазарович. — Тернопіль: Джура, 2016. — 628 с. — (Вид. 2-ге, доповн.).

34. Литвин М. Історія Галицького Стрілецтва. / Микола Литвин, Кім Науменко. — Львів : Каменяр, 1991. — 200 с. — (Вид. 2-ге).
35. Литвин М. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917—1921 / Микола Литвин. — Харків : Фоліо, 2015. — 380 с.
36. Литвин М. Українські Січові Стрільці. До 500-річчя козацької слави / Микола Литвин, Кім Науменко. — Київ : Знання України, 1992. — 48 с.
37. Новинки. Степанівна в неволі // Українське слово. — Львів, 1915. — Ч. 5. — 17 липня.
38. Нові іменовання офіцерів Українських Січових Стрільців // Українське слово. — Львів, 1915. — Ч. 10. — 22 липня.
39. Олена Степанів — Роман Дашкевич. Спогади і нариси / упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк. — Львів : Піраміда, 2009. — 632 с.
40. Панна Олена Степанівна // Свобода. — Нью Джерсі, 1915. — Ч. 43. — 15 цвітня.
41. Поворот Олени Степанівної // Діло. — Львів, 1917. — Ч. 210. — 7 вересня.
42. Смерть і похорон У.С. Стрілкині Софії Галечко // Діло. — Львів, 1918. — Ч. 169. — 28 липня.
43. Софія Галечко. В 25-ту річницю смерті // Календар «За народ» на рік 1944. — Львів, 1943.
44. Степанів О. Напередодні великих подій / Олена Степанів. — Львів : Червона Калина, 1930. — 45 с.
45. Степанів О. Наукові праці. Есе. Спогади / О. Степанів ; упоряд. О. Шаблій. — Львів : Видавничий центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2003. — 607 с.
46. Угрин-Безгрішний М. Софія Галечко / Микола Угрин-Безгрішний. — Рогатин : Журавлі, 1941. — 62 с.
47. Українська дівчина — кадетом // Свобода. — Нью Джерсі, 1915. — Ч. 21. — 20 лютого.
48. Українське жіноцтво і наші вояки // Свобода. — Джерзі Сіті, 1914. — Ч. 46. — 8 вересня.
49. Українські Січові Стрільці 1914—1920 / за ред. Б. Гнаткевича. — Львів : Слово, 1991. — 160 с. — (Репринт. відтворення з вид. 1935 р.).
50. Українські Січові Стрільці. 1914—2014 / упоряд. Є. Козак. — Львів : б. в., 2014. — 38 с.
51. Як чужинці одушевлюють ся українською героїнею // Свобода. — Джерзі Сіті, 1915. — Ч. 50. — 1 травня.
52. Hatschek Ch. Von der «wehrhaften» Frau zum weiblichen Rekruten — Entwicklungs historische Perspektiven der österreichischen Soldatinnen / Christoph Hatschek. — Wien, 2009. — 329 s.
53. Kozubel M. Ukraińscy Strzelcy Siczowi 1914—1920 / Marek Bogdan Kozubel. — Oświęcim : Napoleon V, 2015. — 404 s.
54. Molnar F. Galicja 1914—1915. Zapiski korespondenta wojennego / Molnar F. ; tłumacz. Akos Engelmayer. — Warszawa, 2011. — 296 s.
55. Pilsudska A. Wspomnienia / Pilsudska A. — Warszawa : Novum, 1989. — 290 s.
56. Woman bears sword in army of Austria // Свобода. — Нью Джерсі, 1915. — Ч. 43. — 15 квітня.

Mariana Baidak

ESCAPE AND RETURN:
UKRAINIAN WOMEN IN THE RANKS
OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN

The topic of women's participation in the Ukrainian Sich Riflement is almost unexplored. The service in the army became the case not only for men but also women's during the First World War. This publication represents women in the army from the side of the everyday life, deconstructing so stereotypical judgments about predetermined heroism and lack of doubt. The Great War has opened new opportunities for women and gave the opportunity to emphasize their personality (but not guaranteed it). The article outlines the dilemma that faced to women in the army. The path to the army was the way of escaping from traditional public attitudes for many of them, but women often returned to the old routine after the war end. The years were needed to change the view about the social status of women (including the women's attitude). The author cautions against over-generalizations and proposes to study the individual experiences, focuses on the changing life and views.

Keywords: women, Ukrainian, Ukrainian Sich Riflement, the First World War, social tradition.

Марьяна Байдак

БЕГСТВО И ВОЗВРАЩЕНИЕ: УКРАИНКИ
В РЯДАХ СЕЧЕВЫХ СТРЕЛЬЦОВ

Участие женщин в легионе Украинских сечевых стрельцов является темой почти неисследованной. В годы Первой мировой войны служба в армии стала делом не только мужчин, но и женщин. Эта публикация представляет женщин в армии со стороны повседневности, деконструируя таким образом стереотипные суждения о заранее заданном героизме и отсутствии сомнений. Большая война открыла перед женщинами новые возможности, давала шанс (но не гарантировала) проявить свою личность. В статье идет речь о дилеммах, которые возникали перед женщинами в армии. Для многих из них путь в армию был способом бегства от традиционных общественных устоев, но окончание войны часто возвращало женщин к старой повседневности. Потребовались годы, чтобы изменить представления (в том числе и среди самих женщин) об общественном статусе женщины. Авторка предостерегает от чрезмерных обобщений и предлагает изучать индивидуальные опыты, акцентирует на изменемости жизни и взглядов.

Ключевые слова: женщины, украинки, Украинские сечевые стрельцы, Первая мировая война, общественные традиции.